

Unohtunut tulenkantaja Erkki Vala

■ Janne Kosunen ja Matti Mieskonen

Erkki Vala toimi keskeisessä asemassa kaikissa yhteyksissä, joihin nimi ”tulenkantajat” omana aikanaan liitettiin. Silti Vala on jäänyt tutkimuksissa ikuisen sivuhenkilön rooliin. Sitoutumattomasta ja kompromisseihin taipumattomasta intellektuelista tuli sotien jälkeen vaiennettu muistelija. Valan kautta avautuu uusi näkökulma niin tulenkantajien kuin laajemmin kulttuuriällymystön toimintaan Suomessa maailmansotien välisenä aikana.

Olavi Paavolaiseen kohdistui viime vuonna ennen kokematon mielenkiinto. Ville Laamasen väitöskirjan *Suuri levottomuus* lisäksi syksyllä ilmestyivät H.K. Riikosen ja Panu Rajalan Paavolaisesta kirjoittamat elämäkerrat. Myös Pentti Haanpäästä – toista 1920-luvulla uraansa aloittanutta kirjailijaa – on pidetty näkyvästi esillä. Matti Salmisen elämäkerta (2013) ja Anssi Sinnemäen *Kenttää ja kasarmia* käsittelevä tutkimus (2014) ovat tuoreeltaan pyrkineet rehabilitoimaan Haanpään mainetta kotimaisen kirjallisuushistorian väärinymmärrettyinä hahmona.

Paavolainen ja Haanpää on molemmat yhdistetty maailmansotien välisen ajan tulenkantajaliikkeeseen. Tulenkantajissa on kyse monitulkintaisesta ilmiöstä, jonka jäsenistä ja historiallisesta olemuksesta ei vallitse yksimielisyyttä. Tavallisimmin tulenkantajat määritellään 1920-luvulla esiintyneeksi kirjailijaryhmäksi ja -sukupolveksi. Tätä käsitystä ovat tukeneet kirjailijoiden elämäkerrat, joita tähän mennessä on ilmestynyt muun muassa Martti Haaviosta, Uuno Kailaasta, Katri Valasta, Mika Waltarista, Unto Seppäsestä, Lauri Viljasesta, Elina Vaarasta, Toivo Pekkasesta sekä jo edellä mainituista Haanpäästä ja Paavolaisesta – joistakin jopa useampaan kertaan.

Yhden tulenkantajan elämäkertojen kirjo on

unohtanut. Erkki Vala, toimittaja ja kirjailija, liikkuu aikalaistensa tarinoissa ikuisena sivuhenkilönä. Hän on Katri Valan veli, Haanpään ja Pekkasen löytänyt WSOY:n kustannustoitmittaja sekä oman kustannusyhtiönsä – Kirjailijain kustannusliikkeen – johtaja, joka julkaisi 1930-luvulla muun muassa Arvo Turtiaisen ja Viljo Kajavan esikoisteokset. Vaikka Vala halusi identifioitua kirjailijaksi, hänen teoksensa – keskeisimpinä *Leijonajuhlat* (1932), *Onnelliset pessimistit* (1932) ja *Rajakylä* (1945) – eivät saavuttaneet suosiota omana aikanaan. Myös kirjallisuushistoria on pudottanut teokset kaanoninsa ulkopuolelle. Valan poikkeukselliset tulenkantajamuistelmat ovat hautautuneet arkistojen kätköihin ja nykyään hänen jälkimaineensa perustuu pääasiassa toimittajantyöhön. On unohdettua on, että kaikissa tulenkantajien nimeä kantavissa julkaisuissa sekä Tulenkantajain Seurassa keskushahmona toimi juuri Erkki Vala.

Aikalaisille Vala esiintyi hyvin ristiriitaisena hahmona. Haanpää on kuvailut Valan olleen innostunut, teennäinen ja fanaattinen. Paavolainen määrittelee hänet diktaattorityypiksi, Viljo Kajava 30-luvun vasemmistokirjailijoiden symboliksi, Jarno Pennanen vapaamieliseksi ja radikaaliksi, Nyrki Tapiovaara innostavaksi, Saima Harmaja karkeatekoiseksi ja kerskailijaksi. Toisaalta Valaa on myös pidetty Eino Leinin perinteen jatkajana. Näkemysten runsaus antaa olettaa, ettei Valan merkitys omana aikanaan ollut yhdentekevä. Mutta kuka Erkki Vala oli ja mikä oli hänen merkityksensä?

”Anna meille Erkki Vala!”

Vala syntyi vuonna 1902 kirjallisuutta arvostavaan metsänhoitajan perheeseen Porvoos-

sa, joka oli perinteisesti ollut suomalaisen kirjallisuuden keskuspaikka. Kaupungissa toimi WSOY:n kustannusyhtiö, josta tuli Valankin elämässä tärkeä suunnannäyttävä. Ilomantsissa vietetyn lapsuuden jälkeen hän siirtyi 15-vuotiaana WSOY:n kirjapainotyöntekijäksi (1917–20). Porvoossa Vala tutustui muun muassa Arvid Järnefeltiin, josta tuli hänelle itsenäisen kirjailijan, kriittisyyden ja rohkeuden symboli. WSOY:n jälkeen Vala siirtyi toimittajan töihin ensin Keravalle ja sen jälkeen Kouvolaan, mitä aikaa hän on pitänyt tärkeänä toimittajan rajojen kokeilun aikana. Kirjoitettuaan vuonna 1924 ylioppilaaksi Vala palasi WSOY:hyn, tällä kertaa kustannusvirkailijaksi (1924–28). (SKS, Kotus.)

Kustannusvirkailijana Vala omistautui työntöle ja kuului WSOY:n nuoriin ”maistereihin”. Samaan aikaan kustannusvirkailijana aloitti myös Martti Haavio, jonka kanssa Vala ystävystyi. Valan ja Haavion kautta kulkivat erityisesti uuden sukupolven kirjailijoiden tekstit, mikä antoi heille merkittävän roolin nuorten kirjailijoiden ja kustannusyhtiön välisenä linkkinä (Häggman 2001, 306 ja 340). Vala ei ainoastaan löytänyt uusia kykyjä Haanpään ja Pekkasen tavoin, hänellä oli myös tärkeä asema oimien kirjailijaystäviensä tukijana ja suosittelijana. Vala oli verkostoitunut Nuoren Voiman Liiton (NVL) kautta 1920-luvun kirjallisiin piireihin – hän toimi NVL:n kirjallisen piirin sihteerinä. NVL:ssa Valan tehtäviin kuului muun muassa kirjallisten näytteiden hyväksyminen. On tunnettua, että 20-luvun nuoret kirjailijat auttoivat toisiaan kirjoittamalla kirjallisuusarvosteluja toistensa teoksista. Ehkä vielä merkittävämpää kirjailijoiden urakehitykselle oli Valan ja Haavion portinvartijan asema kustannusvirkailijoina, koska heidän tehtävänsä oli esitellä parhaimmat kirjailijalupaukset kustannusyhtiön johdolle ja suosittelua heidän julkaisemistaan.

NVL ja WSOY ideoivat 20-luvun alussa uutta kirjallista albumia. Hanke toteutui vasta kun riittävän kyvykäs ja työhön suostuva kustannustoimittaja löytyi Erkki Valan tultua töihin WSOY:hyn. Hän toimitti *Tulenkantajat*-albumit vuosina 1924–27. Ensimmäisen albumin Vala toimitti yhdessä Martti Haavion kanssa, mut-

ta sen jälkeen hän vastasi työstä yksin. Vuonna 1928 Albumi irrotettiin NVL:n ja WSOY:n ohjauksesta, uusi *Tulenkantajat*-lehti (1928–30) perustettiin ja sen päätoimittajana aloitti Erkki Vala. Valan aikaisemmat ansiot kustannusvirkailijana ja toimittajana sekä NVL:n kirjallisen piirin keskeisenä jäsenenä tekivät hänestä itsestään selvän päätoimittajan. Lisäksi Vala oli verkostoitunut Arvid Järnefeltin, F.E. Sillanpään, Hella Wuolijoen ja Alvar Aallon tapaisiin vanhemman polven ja muiden alojen kulttuurihenkilöihin, jotka lähtivät tukemaan lehtihanketta. Lehestä muodostuikin ennen kaikkea Erkki Valan näköinen julkaisu, joka herätti valtavasti huomiota poleemisuuksellaan ja rohkeudellaan. Olavi Paavolainen onkin tunnustanut lehden menestyksen perustuneen Valan taitavaan päätoimittajan työhön.

Pelkkä lehti ei riittänyt Valalle, joka oli ottanut nuorten julistaman suomalaisen kulttuurin uudistamistehtävän vakavasti. Hän perusti vuonna 1929 Tulenkantajain Seuran, joka toimi keskustelufoorumina *Tulenkantajien* esiin nostamille teemoille, kuten paneurooppa-ate ja sananvapaus. Vala toimi luonnollisesti seuran puheenjohtajana. Vala johti sekä seuraa että lehteä, mutta riitautui voimakkaiden kannanottojensa vuoksi Akateemisen Karjala-Seuran jäsenten, erityisesti Martti Haavion, kanssa. Ristiriidat johtivat lopulta Valan syrjäyttämiseen lehden päätoimittajan paikalta 1930 ja *Tulenkantajien* ajautumiseen konkurssiin (Kosunen ja Mieskonen 2014, 17).

Valan elämässä vuosi 1930 oli siviilielämässäänkin vaikeaa aikaa. Valan vaimo Ursula Thesleff menehtyi synnytykseen. Vala ei kyennyt huolehtimaan vastasyntyneestä pojastaan, jonka huolenpito jäi menehtyneen äidin sukulaisten vastuulle. Valaa persoonana kuvastaa hyvin, ettei hän kuitenkaan lannistunut vastoinkäymisistään. Vuonna 1931 hän työskenteli Yleisradiossa *Radiomailma*-lehden (sic) toimittajana, mitä ennen hän oli ollut töissä Edistyspuolueen puoluetuomistossa. Vuonna 1932 Vala julkaisi romaanit *Leijonajuhlat* ja *Onnelliset pessimistit*. Samana vuonna Helsinkiin saapuneet nuoret ylioppilaat (mm. Viljo Kajava, Raoul Palmgren,

Nyrki ja Tapio Tapiovaara) vaativat tulenkantajuuden elvyttämistä. Viljo Kajavan mukaan ”merkitsi meille Erkki Valan nimi samaa kuin Tulenkantajat” (Kajava 1990, 153). Raoul Palmgren lähetti syrjäytetyn Valan jälkeen *Tulenkantajien* päätoimittajaksi siirtyneelle Paavolaiselle vuonna 1930 kirjeen, jonka hän oli otsikoinut sanoin: ”Anna meille Erkki Vala” (SKS, OPA). Jo ensimmäinen lehti henkilöityi lukijoiden silmissä Valaan. Vala elvyttikin Tulenkantajain Seuran ja jatkoi sen puheenjohtajana. Seuran äänenkannattajaksi perustettiin uusi *Tulenkantajat*-lehti (1932–39) ja jälleen päätoimittajaksi valittiin Vala. 1930-luvulla tulenkantajien yhteiskunnallinen painotus sai entistäkin merkittävämman roolin äärioikeiston ja keskieurooppalaisen fasismien luomassa paineessa, mutta Vala piti kiinni ensimmäisen lehden ideasta yhteiskunnallista kritiikkiä harjoittavana kulttuurilehtenä. Valalle lehti oli 1920-luvun lopulla aloitetun työn jatkumoa ja ulkoisista muutoksista huolimatta sisältö noudatteli samoja periaatteita (Kosunen ja Mieskonen 2014, 17).

Valan johtamasta *Tulenkantajista* ja Tulenkantajain Seurasta muodostui suomalaisen kulttuuriälymystön keskeisiä kohtaamispaikkoja. Kamppailu fasismia vastaan ja ihmisoikeuksien puolesta yhdisti monenlaisista taustoista tulevia taiteilijoita ja ylioppilaita. Poliittisten aatteiden ristitulella Vala piti kuitenkin kiinni periaatteellisesta puoluepoliittisesta sitoutumattomuudestaan, mikä aiheutti ristiriitoja hänen ja Akateemisen Sosialistiseuran jäsenten välillä. Vala joutuikin luopumaan seuran puheenjohtajuudesta vuonna 1935, jolloin tulenkantajien ryhmä jakautui Raoul Palmgrenin vasemmistosiipeen ja Valan liberaaleihin. Lehti pysyi Valan johtamana ja hän säilytti lehden valitsemallaan sitoutumattomalla linjalla, mikä tulehdutti hänen välinsä lopullisesti niin oikealle kuin vasemmallekin. Vuoden 1936 aikana ristiriidat vasemmisto-opposition kanssa alkoivat jo lieventyä, mutta suhteet eivät enää koskaan palanneet ennalleen.

Vala oli tulenkantajien lisäksi 1930-luvulla perustamassa myös Ihmisoikeuksien liittoa ja Sotaa vastustavaa kansalaistoimikuntaa. Vala perusti myös oman kustannusyhtiönsä, Kirjai-

lijain kustannusliikkeen (1935–41), jonka tarkoituksena oli toimia lupaavien, suurten kustannusyhtiöiden poliittisista syistä hylkäämien kirjailijoiden väylänä kirjalliselle kentälle. Vala kustansi muun muassa muiden kustannusyhtiöiden boikotoiman Pentti Haanpään *Isännät ja isäntien varjot* -teoksen (1935), Viljo Kajavan esikoisteoksen *Rakentajat* (1935), Arvo Turtiaisen esikoisteoksen *Muutos* (1936) sekä suomenoksen tšekkiläisen Jaroslav Hašekin menestysteoksesta *Kunnon sotamies Shvejkin seikkailut maailmansodassa* (1935), jonka suomentamisesta hän oli käynyt oikeudenkäyntiä aiemmin. *Tulenkantajien* näkyvä ja aktiivinen kamppailu sananvapauden puolestapuhujana aiheutti vaikeuksia suurimmalle vastuunkantajalle eli päätoimittajalle. Valaa vastaan nostettiin yhteensä neljä painokannetta, joista kaksi päättyi sakkotuomioon ja kertaalleen hän sovitti sananvapauden rajoja koetellutta rikettään vankilassa. Valan sisar, *Tulenkantajien* suorasanaainen pakinoitsija, Katri Vala kirjoittikin veljelleen painokanteiden olevan varma merkki kesän tulosta (SKS, ErVA).

Laajemmassa katsannossa niin Etsivä Keskuspoliisi (EK) kuin Suomen kommunistinen puoluekin (SKP) olivat kiinnostuneita kulttuuriälymystön piirissä nimenomaan *Tulenkantajista* ja Erkki Valasta. SKP kaavaili lehden valjastamista kommunistien puna-apu-toiminnan keskusorganisaatioksi (KA, RGASPI), mutta Vala piti tiukasti kiinni sitoutumattomuudestaan. EK puolestaan piti *Tulenkantajia* erityisen vaarallisenä julkaisuna, mistä on osoituksena Valan painokanteiden suhteettoman suuri määrä verrattuna muihin samantyyppisiin kulttuurilehtiin, *Kirjallisuuslehteen* ja *Soihtuun*. Sekä kommunistien kiinnostus että EK:n epäilyt liittyivät jälleen Valan lehtimiestäitöihin. Lehti oli erityisen kiinnostava – EK:n näkökulmasta vaarallisen kiinnostava – vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään kriittisesti suhtautuva julkaisu, jonka voimana oli poliittinen sitoutumattomuus. Vala oli taitava provosoimaan ja herättämään keskustelua, mutta myös poikkeuksellisen rohkea teoissaan. Erkki Seväsén mukaan Vala oli maailmansotien välisenä aikana yksi harvoista politiikan kentälle interventioita tehneistä ”vapaista intellektuel-

leista”, joka arvosteli oikeiston lisäksi jatkuvasti myös SDP:n virallista linjaa ja toteutti ”vapaalle osallistuvalla älymystöllä ominaista totuudenpuhujan roolia” (Sevänen 1997, 51–52).

“...kysymyksessä ovat minun eikä heidän muisteliansa”

Vala harmittelee Yleisradion haastattelussa 1970-luvulla, että poliittiset piirit ja ”ymmärtämättömät” ihmiset ovat tehneet hänen kirjallisen työnsä mahdottomaksi. Kun Vala oli 1930-luvulla julkaissut boikotissa olleen Haanpään kirjoituksia, puuttui häneltä itseltään vaikeina sotien jälkeisinä vuosina ”ystävällinen” kustantaja (YLE). Jatkosodan aikana perustettu Kustannusyritys Tammi oli julkaissut vuonna 1945 Valan viimeiseksi jääneen romaanin *Rajakylä*, joka keskittyi hänen äitinsä pohjoiseen kotiseutuun. Teoksen julkaisu ajoittuu samaan ajankohtaan, jolloin Vala menetti tärkeimmät lähiomaisensa. Katri Vala kuoli vuonna 1944 ja seuraavana vuonna menehtyivät sekä äiti Alexandra että nuorempi veli Niilo. *Rajakylä* oli Valan ensimmäisen kaunokirjallisen teos viiteentoista vuoteen, joka silti 1930-luvun teoksien tapaan sivuutettiin arvosteluissa vähin äänin. Jälkikäteen arvioituna teos sijoittuu niihin sodanjälkeisen kirjamyynnin huippuvuosiin, jolloin tarjonnalla oli vaikeuksia vastata kysyntään ja kaupallisuus ajoi useissa tapauksissa kustannettavan tuotteen kriittisen arvioinnin ohitse.

Jos menestystä olisi tullut, Valan kaunokirjallinen ura olisi todennäköisesti saanut jatkoa. Vaikka Hella Wuolijoen aikana Valalle löytyi töitä vielä Yleisradiossa, jossa hän toimi peräti esitelmä- ja selostusosaston päällikkönä, *Rajakylän* hiljainen hautaus aloitti vääjäämättömän siirtymisen kotimaisen kirjallisuuskentän ulkopuolelle. *Vapaata sanaa* Vala avusti Raoul Palmgrenin päätoimittajakaudella, mutta yhteistyö päättyi pian ristiriitoihin. (Kosunen ja Mieskonen 2014, 21.)

Juuri vasemmistopiirien kanssa Vala ajautui jatkossa eniten vaikeuksiin. Eero Saarenheimon poleemisesti todennut, että ”porvarillisen Suomen ankara lehtikriitikko sai viimeisinä vuosinaan tekstejään julki parhaasta päästä konservatiivisina pidetyissä julkaisuissa” (Saaren-

heimon 2001). Vaikka väite on osittain oikea – Vala kirjoitti edelleen myös vasemmistolehtiin ei kyseessä silti ollut harkittu takinkääntäminen. Valalla oli taipumusta itsetietoisuuteen ja kompromissittomuuteen, mutta toisaalta hyvin vähän opportunistisia piirteitä. Valalle ominaisen sitoutumattoman linjan voidaan katsoa jatkuneen myös sotien jälkeen, tosin sillä erotuksella, ettei hänellä ollut enää *Tulenkantajien* kaltaista äänenkannattajaa käytettävissään. Kohtalona oli ”senttaajan” rooli. Vala julkaisi kirjoituksiaan siellä, minne ne milloinkin kelpasivat.

Ikääntyessään Valalla ei riittänyt enää mielenkiintoa osallistua ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vielä vuonna 1961 Vala oli toiminut Emil Skogin presidentinvaalikampanjassa puheiden kirjoittajana, mutta etenkin 1970-luvun poliittista radikalisoitumista hän piti ”pikkumaisena jähkauksena” (YLE). Tärkeämpää Valalle oli historiasta vallitsevien väärin tietojen oikaiseminen. Tässä tarkoituksessa syntyivät *Tulenkantajan muistelmat*, joiden yleväksi tavoitteeksi Vala muotoili vapautumistaistelun vanhoista kaunoista ja yksipuolisista käsityksistä. Muistelmien kirjoitusprosessi sijoittuu 1950- ja 1960-luvun taitteeseen, jolloin kirjamaailmassa vallitsi todellinen muistelmapuumi. Etenkin Tammi haali listoilleen Poika Tuomisen, Yrjö Leinon, Hella Wuolijoen ja Väinö Tannerin kaltaisia vasemmistovaikuttajia. 1930-luvun toimintansa osalta Vala soveltui hyvin tähän joukkoon, ja olemassa oleva kytkös Tammeen on varmasti toiminut yhtenä motiivina muistelmien kirjoittamiselle. Valan kompromissittomuus nousi silti jälleen pintaan, mikä hankaloitti yhteistyötä kustantajan kanssa. Vala on kirjannut oman näkemyksensä hankaluuksista varsin paljastavasti muistelmiensa ensimmäiselle sivulle:

Kustantajat, joiden kanssa olen neuvotellut asiasta, ovat ystävällisesti antaneet minulle neuvoja, miten minun tulisi kirjeni laatia ja mitä sanoa, jotta se voitaisiin julkaista. Huomautukselleni, että kysymyksessä ovat minun eikä heidän muisteliansa, ovat heidän kirjalliset asiantuntijansa kohauttaneet olkapäitään aivan kuin vasta-alkajalle, joka ei tajua kirjallisen julkaisu toiminnan hienouksia. (SKS, ErVA.)

Vala oli mestari laatimaan lyhyitä ja iskeviä lehtikirjoituksia, mutta häneltä puuttui kärsivällisyys pitkäjänteiseen työskentelyyn. Myös muistelmien lopullisesta käsikirjoituksesta muodostui monin paikoin rikkonainen. Tämä silti tuskin on ollut merkittävin syy muistelmien lopulliselle hyllyttämiselle. Tammella tuntui olevan sen verran suuri tarve kustantaa kaikenlaista muistelmakirjallisuutta, että pelkkä heikko kirjallinen ilmaisu ei estänyt julkaisujen pääsyä markkinoille. Esimerkiksi Yrjö Leino saneli kuuluisat muistelmansa ja haamukirjoittajat hoitivat loput (Hellemann 2002, 163). On kai todettava, että Vala ei yksinkertaisesti ollut riittävän mielenkiintoinen tai markkina-arvoltaan potentiaalinen henkilö, että häneen olisi haluttu samalla tavalla panostaa kuin puoluepoliittisiin vaikuttajiin.

Omien muistelmien kaaduttua Vala osallistui tulenkantajien kirjailijahaastatteluihin, joita Helsingin yliopiston Kotimaisen kirjallisuuden laitos toteutti 1970-luvun alkuvuosina. Haastatteluista koostettiin Ritva Haavikon toimittama antologia *Kirjailijat puhuvat* (1976). Valan alun perin mittava osuus typistyi julkaisussa melko pieneksi, mikä varmasti ei vastannut hänen ajatustaan ”historiasta esitettyjen vääryyksien” oikaisemisesta. Kirjailijahaastattelut näyttävät olleen Valan viimeisimpiä julkisia esiintymisiä. Itsenäisen Suomen ensimmäisen kirjailijasukupolven edustajat poistuivat yksi kerrallaan parnassolta ja kiinnostus tulenkantajiin väheni. Vala ei silti lopettanut muistelemistaan ja toive *Tulenkantajan muistelmien* julkaisemisesta eli vahvana elämän loppuun saakka. Yli 80-vuotias vanhainkodin asukas on merkinnyt ylös seuraavaa:

Muistelmat on niin vakava sana, että mietin kauan, voinko ensinkään käyttää sitä kirjassani. Sillä suuri rakkaus on ollut kirjallisuus ja taide eikä suinkaan politiikka ja yhteiskunnalliset tapahtumat, joiden merkeissä useimmat muistelmat on kirjoitettu. Mutta sitten ajattelin: kun nimenä on ”Tulenkantajan muistelmat”, niin lukijani ymmärtävät, että kyseessä ovat kirjailijan muistelmat myrskyisenä aikana sotien varjossa. (SKS, ErVA.)

Pitkän ja monivaiheisen elämän kokeneella kulttuurivaikuttajalla ei omien sanojensa mukaan ollut viimeisinä vuosinaan valittamis-

ta ulkoiisiin olosuhteisiinsa nähden. Viimeinen elossa ollut tulenkantaja vietti eläkepäiviään ”ruhtinaallisen kirjailijaeläkkeen muodossa”, jonka isänmaan hallitus oli hänelle myöntänyt toiminnasta ”rauhanhiehenä ja kansainvälisten yhteyksien rakentajana”. (SKS, ErVA.)

Tutkimaton tulenkantaja

Erkki Valan tekemä työ ei ole saanut kovinkaan suurta huomiota tähänastisessa tutkimuksessa. Vala ei ole kuitenkaan ainoa ”unohtunut” tulenkantaja. Aika on kohdellut vähemmän ruusuisesti myös Unto Karrin, Anna Kaarin ja Johan Edvard Leppäkosken kaltaisia 1920-luvun muotikirjailijoita. Toisaalta Olavi Paavolaista käsittelevällä tutkimusperinteellä on ollut keskeinen vaikutus tulenkantajien kirjallisuushistoriallisen kaanonin muodostumiseen. Ne kirjailijat, jotka liikkuvat Paavolaisen seurassa, ovat saaneet tulenkantajien historiassa muita enemmän näkyvyyttä. Tiettyjen kirjailijoiden – esimerkiksi Ilmari Pimiän ja Onni Hallan – kirjallisuushistoriallinen merkitys perustuu heidän oman tuotantonsa sijasta pääasiassa Paavolaisen ”sisärenkaan” jäsenyyteen.

Vala on edellisiin verrattuna sangen poikkeuksellinen tulenkantaja. Vaikka ainoakaan hänen teoksistaan ei ole kestänyt aikaa, oli Vala yksi merkittävimmistä henkilöistä, jotka sotien välisenä aikana loivat edellytyksiä uuden kirjallisen sukupolven esiinmarssille. Tulenkantaja-instituution – albumien, lehtien, osakeyhtiön ja seuran – rakentajana Valan asema oli tärkein, ja ilman häntä tulenkantajat ei olisi nousset samanlaiseksi kulttuurikäsitteeksi sotienvälisessä Suomessa. Toisaalta Valan julkaisematta jääneet muistelmat olisivat ilmestyessään tuoneet esimerkiksi 1930-luvun mukaan tulenkantajien historiasta käytyyn keskusteluun.

Valassa riittää vielä tutkittavaa, sillä hänen merkityksensä maailmansotien välisen ajan kirjallisen elämän taustahahmona on jäänyt tähänastisessa tutkimuksessa vähälle huomiolle. SKS:n kirjallisuusarkistossa säilytettävä Erkki Valan mittava arkistokokoelma tarjoaa edellytykset monipuoliselle tutkimukselle. Samalla kun Vala tuo uuden mielenkiintoisen lisän suo-

malaisten kulttuurien henkilöiden kuvastoon, tulee hänen käsittelynsä väkisin vaikuttamaan tulenkantajien historian määrittymiseen tulevaisuudessa. Siinä missä esimerkiksi Paavolaisesta tehty tutkimus on lähinnä uusintanut perinteistä tulenkantaja-kuvaa, Valan elämän lähempi tarkastelu tuo siihen uusia näkökulmia. Varsinkin tulenkantajien pitkään vaiettu yhteiskunnallinen puoli nousee Valan kautta näkyvällä tavalla esiin. Kenties tällöin toteutuu myös Jarno Pennasen ennustus vuodelta 1965:

Kun [30-luvun radikaalin liikkeen ja lehtien historian ja vaikutuksen tutkimus] tehdään, tullaan näkemään Erkki Valan journalistinen työ ja Tulenkantajat-lehti ei ainoastaan vapaamielisen, vaan Suomessa vielä harvinaisemman radikaalin ja humanistisen ajattelun ja mielipiteen levittäjänä sille kuuluvassa arvoasemassa ja nykyisen Suomen eräänä edelläkävijänä ja valmistajana. (Pennanen 1965, 103.)

Lähteet

Arkistolähteet

Elävä arkisto (YLE)

Erkki Valan haastattelu 1970-luvulta

Kansallisarkisto (KA)

Rossijski gosudarstvennyi arhiv sotsialno-političeskoi istorii (RGASPI)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS)

Olavi Paavolaisen arkisto (OPA)

Erkki Valan arkisto (ErVA)

Kotuksen kirjailijahaastattelut (Kotus)

Kirjallisuus

- Hellemann, Jarl. 2002. *Kirjalliset liikemiehet*. Helsinki: Otava.
- Häggman, Kai. 2001. *Piispankadulta Bulevardille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1878–1939*. Helsinki: WSOY.
- Kirjailijat puhuvat: tulenkantajat*. 1976. Toim. Ritva Haavikko. Helsinki: SKS.
- Kajava, Viljo. 1990. *Aika rakastaa, aika laulaa*. Toim. Kristiina Lyytinen. Otava: Helsinki.
- Kosunen, Janne & Mieskonen, Matti. 2014. Taidepolitiisten valtasuhteiden vaikutus tulenkantajien historia-kuvan muodostumiseen. *Kulttuurintutkimus*, nro 2. Jyväskylän yliopisto: Kulttuurintutkimuksen seura ry: 15–25.
- Laamanen, Ville. 2014. *Suuri levottomuus. Olavi Paavolaisen kulttuurinen kate ja matkat 1936–1939*. Turku: K&H.
- Pennanen, Jarno. 1965. Minun 30-lukuni. Teoksessa *Ilon ja aatteen vuodet*, toim. Toini Havu. Hämeenlinna: Karisto.
- Rajala, Panu. 2014. *Tulisoihtu pimeään. Olavi Paavolaisen elämä*. Helsinki: WSOY.
- Riikonen, H.K. 2014. *Nukuin vasta aamuyöstä. Olavi Paavolainen 1903–1964*. Helsinki: Gummerus.
- Saarenheimo, Eero. 2001. *Erkki Vala*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Helsinki: SKS. (viitattu 14.11.2014)
- Saarenheimo, Kerttu. 1966. *Tulenkantajat. Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla*. Porvoo: WSOY.
- Saarenheimo, Kerttu. 1984. *Katri Vala – aikansa kapinallinen*. Porvoo: WSOY
- Salminen, Matti. 2013. *Pentti Haanpään tarina*. Helsinki: Into.
- Sevänen, Erkki. 1997. Ensimmäisen tasavallan poliittinen tilanne ja kirjallisen älymystön toimintastrategiat. Teoksessa *Älymystön jäljillä*, toim. Pentti Karkama ja Hannele Koivisto. SKS: Helsinki.
- Sinnenmäki, Anssi. 2014. *Sota Kentästä ja kasarmista*. Helsinki: Paasilinna.

Kirjoittajat ovat historian tohtoriopiskelijoita Itä-Suomen ja Turun yliopistoissa.